

МІФІ

...примарна рівновага сили між добром і злом...

Наступного ранку в поштовій скриньці жодного листа для Софії не було. Софія нудилася увесь довгий шкільний день. На перервах вона намагалася бути трохи привітнішою з Юрунн. Дорогою додому вони планували мандрівку з наметами, хай лиш підсохне у лісі.

І ось вона знову перед поштовою скринькою. Спершу їй потрапив до рук маленький конверт, відправлений із Мехіко. Це була листівка від тата. Він тужить за домом, і йому нарешті пощастило оголосити першому штурманові шах. Крім того, він майже проковтнув двадцять кілограмів книг, які взяв із собою з дому після зимових вакацій.

А ще... а ще там лежав жовтий конверт на її ім'я! Софія звично закинула до хати шкільну сумку та пошту і помчала до Сховку. Вона витягла з конверта купу свіжих друкованих аркушів і почала читати.

Міфічні уявлення про світ

Привіт, Софіє! У нас попереду багато роботи, тож починаймо.

Філософія — цілком новий спосіб мислення, що з'явився в Елладі приблизно 600 років до Р. Х. Доти існували різні релігії, які мали відповідати на всі питання, поставлені людь-

ми. Релігійні тлумачення передавалися через *міфи* з покоління в покоління. Міф — це спроба пояснити, чому світ є таким, яким він є.

На всій земній кулі впродовж тисячоліть творилися міфи, за допомогою яких людство намагалося відповісти на споконвічні філософські питання. Грецькі ж філософи доводили, що на них опиратися не варто.

Аби збагнути хід думок перших філософів, нам потрібно зрозуміти, що ж таке міфічне уявлення про світ. Скористаймося для прикладу скандинавською міфологією. Задля цього не треба ходити за моря та гори.

Ти, напевно, чула про *Тора* з молотом. Перш ніж християнство дісталось до Норвегії, скандинави вірили, що Тор подорожує небом у возі, запряженому двома цапами. Коли він змахує своїм молотом, одразу блискає і гримить. Норвезьке слово «торден» (грім) розшифровується як «Тор-дъонн» і означає «гуркіт Тора», або «лускіт Тора». По-шведськи «грім» — «оска», властиво, «ос-ака» — мандрівка Бога небом.

Коли гуркоче грім, летиться дощ. Він був життєво важливим для селян і в епоху вікінгів. Тому Торові поклонялися ще й як богові родючості.

Міф пояснював: дощ падає тому, що Тор махає своїм молотом. А коли падає дощ, усе росте й буяє на нивах.

Люди не могли збагнути, чому рослини на полях ростуть і приносять плоди, розуміли тільки, що це пов'язане з дощем. Усі вірили, що дощ залежить від Тора. І це піднесло його до рангу одного з наймогутніших богів Скандинавії.

Тора шанували ще й з іншої причини, яка стосувалася безмежного Всесвіту.

Вікінги уявляли заселений світ островом, якому постійно загрожує небезпека ззовні. Цей уявний острів вони назвали *Мідгард*, тобто «царство, що лежить посередині». У Мідгарді, крім того, знаходився *Оскард* — оселя богів. Поза межами Мідгарда був *Утгард* — зовнішнє царство. Тут жили страшні велетні — тролі, які постійно намагалися знищити світ лю-

дей, вдаючись до вишуканих хитрощів. Назвемо цих злих монстрів «силами хаосу». Народи скандинавських та й інших культур переконалися на власному життєвому досвіді, що існує дуже примарна рівновага між силами добра і зла.

Щоб знищити Мідгард, тролі вирішили викрасти богиню родючості *Фрейю*. Якби їм це вдалося, на полях не зростало б збіжжя, а жінки перестали б народжувати дітей. Добрим богам треба було перешкодити лихим намірам тролів.

І тут також не обійшлося без Тора. Його молот не тільки дарував життєдайний дощ, але й був грізною зброєю у боротьбі з темними силами хаосу. Молот давав майже необмежену владу. Тор міг, наприклад, жбурнути ним у тролів і знищити їх. Він не боявся втратити свою зброю, бо молот, як бумеранг, завжди повертався до господаря.

Так люди намагалися пояснити, чому існує природа і чому постійно відбувається боротьба між добром і злом. Саме від наївних *міфічних* тлумачень філософи й хотіли відмовитися.

Та справа не лише в тлумаченнях.

Люди не збиралися сидіти склавши руки і чекати на допомогу богів, коли на них зваляться нещастя — посуха чи епідемія. Їм самим належало брати участь у боротьбі зі злом. Так виникли різноманітні дієства й *ритуали*.

Найважливішим релігійним дійством у Скандинавії було *жертвоприношення*. Вважалося, що це надає потуги владі божества. Люди склали жертву богам, щоб ті могли перемогти силу хаосу. Торові зазвичай жертвували цапків. А в жертву *Одінові*, бувало, приносили й людей.

Найвідоміший норвезький міф дійшов до нас із саги «*Трімсквіда*». У ньому розповідається, як у Тора, поки він спав, викрали молот. Тор так розлютився, що в нього аж руки тремтіли і тряслася борода. Разом з богом *Локі* він подався до *Фрейї* позичити у неї крила, щоб *Локі* міг полетіти до *Ютунгейму* й довідатися, чи не тролі поцупили *Торів* молот. *Локі* зустрів тамтешнього короля *Трима*, і той признався, що заховав молот під землею на глибині восьми миль. Ще й до-

дав: не одержать назад свого молота, доки не видадуть заміж за нього Фрейю.

Уявляєш, Софіє? Добрі боги зненацька опинилися перед нечуваною драмою. Тролі мали тепер владу над їхньою найважливішою зброєю, а це була уже цілком неординарна ситуація. Допоки Торів молот перебував у руках тролів, вони панували над усіма богами та світом людей. За молот вороги вимагали Фрейю. Але такий обмін був цілком неможливий: якби троям віддали богиню родючості, захисницю всього живого на землі, то відразу пов'яли б трави на луках, а боги й люди загинули б. Склалася безвихідна ситуація. Уяви собі терористичну групу, яка погрожує підірвати атомну бомбу посеред Лондону або Парижу, якщо не вдовольнять її вимог. Тепер ти, напевно, розумієш, що я маю на увазі.

Далі в міфі мовиться, як Локі повернувся додому, до Осгарда. Він просить Фрейю одягти весільне вбрання, бо її видають заміж у царство тролів. (На жаль, на жаль). Розлючена Фрейя каже, що люди подумують, ніби вона втратила глузд через чоловіків, бо погодилася одружитися із тролем.

Та несподівано богові *Геймдалу* спала на думку чудова ідея. Він запропонував перебрати за наречену Тора. Йому підберуть догори волосся, а замість грудей прив'яжуть камені, щоб він скидався на жінку. Тор, звичайно, був не в захваті від цієї ідеї, та врешті-решт зрозумів, що це єдина нагода для богів повернути собі молот, і послухався Геймдалової поради.

Завершилося все тим, що Тор перебрався за наречену, а Локі в ролі дружки супроводжував його.

«Отож ми, дві жінки, вибираємося до Ютунгейму», — сказав Локі.

Сьогодні ми б сказали, що Тор та Локі стали «антитерористичною поліцією» богів. Переодягнені за жінок, ці двоє повинні були проникнути у царство тролів і повернути Торів молот.

Як тільки вони прибули до Ютунгейму, тролі почали лаштуватися до весілля. Під час гостини «наречена» з'їла цілого бика та вісім лососів, випила три бочки пива. Це здивувало

Тріма і переодягнених «командос» мало не викрили. Та Локі знайшов вихід. Він сказав, що Фрейя вісім днів нічого не їла, радіючи, що потрапить до Ютунгейму. Потім Трім спробував підняти серпанок на обличчі нареченої, щоб поцілувати її, і відсахнувся з переляку, стрівшись з важким поглядом Тора. І цього разу ситуацію врятував Локі. Він розповів, що наречена вісім ночей не склепила повік, хвилюючись від щастя перед весіллям. Тоді Трім наказав принести молот і поклав його на коліна нареченій під час вінчання.

Стиснувши молот, Тор голосно зареготав, — оповідається далі в сазі. Спочатку він убив Тріма, а потім увесь рід Ютунів. Ось так жахлива терористична драма дійшла свого щасливого кінця. Знову Тор — божественний «Бетмен» чи «Джеймс Бонд» — здобув перемогу над силами зла.

Ось так звучить сам міф, Софіє. Але ж про що у ньому, власне кажучи, мовиться? Бо ж не складено його просто так, задля розваги. Цей міф мав на меті щось *пояснити*. Ось один з можливих варіантів. Якщо в країні наставала посуха, люди дошукувалися причини, чому не падає дощ. Можливо, тому, що тролі викрали молот Тора?

Міфи пояснюють і зміну пір року: взимку природа вмирає, бо молот Тора сховано в Ютунгеймі. Але навесні йому вдається повернути собі молот. Так через міфи люди намагалися розтлумачити загадки природи.

Та міфи не лише тлумачили явища природи. Часто, щоб відвернути посуху або негоду, люди вдавалися ще й до різноманітних релігійних ритуалів, які повторювали дійство саги, тобто люди грали драму, про яку розповідала сага. Когось із чоловіків у селі перебирали за наречену, підкладаючи камені замість грудей. Учасник дійства зображав Тора, який відбирає молот у тролів. Так люди намагалися активно допомагати богам у надії на дощ та добрий урожай.

Відомі численні приклади, коли в різних країнах світу люди інсценізували міф про пори року, щоб прискорити природні процеси.

Ми тільки ледь торкнулися світу скандинавських саг. Є ще чимало легенд про *Тора* та *Одіна*, *Фрея* і *Фрейю*, *Года* і *Балдера* та багатьох інших богів. Міфи про богів мав кожний народ на всій земній кулі. Задовго до того, як філософи заходилися порпатись у них. Греки також створили свою міфологічну картину світу ще до появи у них першого філософа. Упродовж століть легенди передавалися з покоління в покоління. Еллінські боги називалися *Зевс*, *Аполлон*, *Гера*, *Афіна*, *Діоніс*, *Асклелій*, *Геракл*, *Гефест* та багато інших. Я назвав тобі лише кількох.

Приблизно в 700 році до Р. Х. більшість грецьких міфів записали *Гомер* та *Гесіод*. Як тільки міфи були записані, з'явилася можливість обмірковувати їх.

Перші грецькі філософи критикували Гомерове вчення про богів, бо ті боги в нього нічим не відрізнялися від людей, були такими ж егоїстичними та байдужими, як ми. Уперше було сказано, що міфи є ніщо інше як витвір людської уяви.

Приклад такої критики знаходимо у філософа *Ксенофана*, який жив близько 550 року до Р. Х. «Люди створили богів за своїм власним образом та подобою», — стверджував він. — «Вони вірять, що боги народжуються, мають людське тіло, одягаються і розмовляють, як ми. Негри бачать своїх богів чорношкірими та з плескатими носами, білошкірі уявляють їх собі голубоокими та білявими. Якби воли, коні чи леви вміли малювати, вони б, напевно, зображали богів у вигляді волів, коней та левів!»

Саме о цій порі в Елладі та в грецьких колоніях Південної Італії та Малої Азії виникають численні міста-держави. Усю фізичну роботу тут виконували раби, а вільні громадяни могли присвятити свій час політиці та культурі. У середовищі полісів відбувся стрибок в еволюції людського мислення. Кожен міг тепер критично судити про уклад суспільства або займатися філософією, цілком ігноруючи міфи.

Ми говоримо, що відбувся перехід від міфічного способу мислення до мислення, яке керується пізнанням та розумом.

Перші грецькі філософи ставили собі за мету знайти *природне пояснення* змін у природі.

Софія кружляла великим садом. Вона намагалася викинути з голови усе, чого їй навчили в школі, що вона вчитала у підручниках з природознавства.

Як же, виростаючи в цьому саду і нічого не відаючи про природу, вона могла співпереживати весну? А що, як самій скласти своєрідну казку про дощ? Або нафантазувати про те, чому тане сніг, а на небосхилі сходить сонце? Чому б не спробувати? І тоді вона почала творити свою оповідь.

...Зима охопила панцирем землю, бо злий Муріат полонив прекрасну принцесу Сікіту й ув'язнив її в холодній темниці. Та ось одного ранку з'явився хоробрий принц Бравато і звільнив дівчину. Сікіта так зраділа, що почала танцювати на полях та лугах, співаючи пісню, яку вона склала в холодній в'язниці. Земля і дерева так зворушилися її співом, що сніг на них став перетворюватися на сльози. А тоді на небо викотилося сонце і висушило їх. Птахи підспівували Сікіті, а коли прекрасна принцеса розпустила золоті кучері, кілька волосин впали на землю і перетворилися в нарциси...

Історія, на думку Софії, вийшла гарною. І якби вона не знала іншого пояснення змінам пір року, то врешті-решт, напевно, повірила б у те, що нафантазувала.

Софія збагнула, що люди завжди прагнули зрозуміти механізм природних процесів. Вони, мабуть, просто не могли жити без такого розуміння. І тоді, коли про існування науки ще й не йшлося, народилися ось ці легенди.